

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті аналізуються проблеми національної самоідентифікації та теоретико-методологічні засади становлення спільної ідентичності громадян України. Аналізуються результати емпіричного дослідження самоідентифікації громадян України за методикою Беррі.

Ключові слова: національна ідентичність, громадяни України, інформаційна безпека, інформаційна і психологічна війна, українознавство.

Аннотация. В статье анализируются проблемы национальной самоидентификации и теоретико-методологические основы становления общей идентичности граждан Украины. Анализируются результаты эмпи-

рического изучения самоидентификации граждан Украины по методике Берри.

Ключевые слова: национальная идентичность, граждане Украины, информационная безопасность, информационная и психологическая война, украинология.

Summary. The problems of national self-identification and the development of similarity identity of the citizen of Ukraine are analyzed in this article. The results of the empirical research of self-identification of the citizen of Ukraine by Berry method are analyzed.

Key words: national identity, citizen of Ukraine, information safety, information and psychological warfare, Ukrainian Studies.

Актуальність. Проблема завершення націєтворення і формування спільної ідентичності громадян України набуває особливої гостроти й актуальності в умовах суттєвої активізації глобалізаційних процесів у світі. У зв'язку з цим проблема формування спільної ідентичності громадян України в контексті інформаційної безпеки української нації потребує особливо пильної уваги, а її наукове осмислення й конструктивне вирішення диктується нагальними потребами Української держави.

Постановка проблеми. Відомо, що інформація (від лат. information — ознайомлення, роз'яснення, виклад) — це відомості (повідомлення), що передаються від одних суб'єктів до інших в процесі міжособистісної комунікації або через різноманітні канали масової комунікації з метою формування, розширення, зміни уявлень людей і їхніх орієнтацій в подіях і явищах навколишнього світу. Поняття “інформація” відоме з давніх часів, початкове розуміння інформації як певної суми відомостей зберігалось аж до середини ХХ ст., але з другої половини ХХ ст. воно набуло нового, більш широкого значення. У 1948 р. американський математик Н. Вінер започаткував “інформаційне бачення” багатьох явищ і процесів у світі. А в 1962—1963 роках американець

Ф. Машлуп і японець Т. Умесао почали розробляти поняття “інформаційне суспільство”, в умовах якого одним з основних ресурсів стає інформація. Головною ознакою інформаційного суспільства є виробництво й поширення інформації, перетворення її на товар, вид послуг і навіть на владу. О. Тоффлер, Й. Масуда, С. Хантінгтон, А. Бард, П. Бергер, Д. Гілмор, А. Кін, М. Маклюен, М. Постер, А. Шюц та інші вчені показали, що основними рисами інформаційного суспільства є комп'ютеризація, інформаційна революція, перетворення інформації та інформатизації на вирішальний чинник життя суспільства, інтелектуалізація людської діяльності, децентралізація і деюрократизація, індивідуалізація і демократизація. Сьогодні інформація є багаторівневою сукупністю знань, відомостей і повідомлень, які поширюються й використовуються в суспільстві з метою регулювання соціальної взаємодії та відносин між людиною, соціумом і державою. Різні види інформації (соціальна, економічна, політична, правова, ідеологічна, соціокультурна, історична, екологічна тощо) характеризують сутність різноманітних суспільних явищ і процесів, циркулюючи за допомогою різних каналів і засобів її зберігання й поширення. Дедалі більшу роль у поширенні інформації відіграють ЗМІ, можливості Інтер-

нету суттєво збільшили кількість інформації, що поширюється у світі [6, 12–37].

Отже, категорія “інформація” стала загальнонауковою, її використовують кібернетика, філософія, генетика, математичні й фізичні науки, теорія управління, соціологія, психологія, культурологія тощо, а інформаційний підхід став загальнонауковим засобом дослідження. Розвиток поняття “інформація” в руслі природничих і соціогуманітарних наук привів до появи її різноманітних філософсько-світоглядних інтерпретацій (екзистенціалізм, неотомізм, неопозитивізм та ін.).

Таким чином, поняття “інформація” відіграло позитивну загальнонаукову роль, аналогічну поняттю “енергія”. Відомо, що мозок людини є надзвичайно складною “кібернетичною системою”, яка зберігає й переробляє різноманітну інформацію, що надходить із зовнішнього світу. Здатність мозку відображати й пізнавати зовнішній світ постає як ланцюжок у розвитку процесів, пов’язаних з передаванням і переробкою інформації. Наукове опрацювання категорії “інформація” дало можливість виявити нові аспекти єдності світу, по-новому розглянути різноманітні процеси: передання повідомлень технічними каналами зв’язку, функціонування нервової системи, роботу обчислювальної техніки, процеси управління тощо.

Відомо, що проблема національної ідентичності в зарубіжній науці вивчалась переважно в руслі соціальної й культурної антропології та психології з різних теоретико-методологічних позицій (З. Фройд, Е. Еріксон, К. Юнг, Е. Дюркгейм, С. Московичі, Г. Теджфел, Дж. Тернер, С. Страйкер, Г. Кон, В. Коннор, М. Мід, А. Сміт, М. Баррет та ін.). Теоретичний аналіз різних концептуальних підходів до вивчення проблеми формування спільної ідентичності показує, що ідентичність є результатом процесу ідентифікації, яка найчастіше розглядається як процес уподібнення, отождолення себе (або своєї групи) з кимось або чимось. Ідентифікація розглядається як найважливіший механізм соціалізації, етнізації і виховання особистості, який проявляється у прийнятті індивідом певної соціальної ролі, в усвідомленні ним власної групової належності

ті тощо. Отже, ідентичність — це динамічна структура, яка розвивається протягом всього життя людини, її розвиток є нелінійним і нерівномірним, може відбуватися як у прогресивному, так і регресивному напрямі, долати кризи ідентичності тощо. Ідентифікація — це процес, включений в цілісну життєдіяльність суб’єкта, нерозривно пов’язаний з когнітивною, емоційною, ціннісно-сисловою і поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, метою й настановленнями, опосередкований мовою, нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури [2, 61–63].

З другої половини 1980-х років зростає інтерес учених з різних країн до проблеми національної ідентичності. Але видані статті й збірники (див. праці Є. Галкіної, Н. Іванової, Н. Корж, Н. Лебедевої, Л. Науменко), а також проведені теоретико-емпіричні дослідження П. Гнатенка і В. Павленко [4], М. Рябчука [9], Я. Грицака [5, 188–197] та багатьох інших вчених не вичерпали проблеми української національної ідентичності.

Мета дослідження. Оскільки національна ідентичність вивчалась у вітчизняній соціогуманітаристиці переважно у філософському та історичному аспектах, без комплексного, міждисциплінарного аналізу результатів емпіричних досліджень, то **метою** нашого дослідження є застосування комплексного аналізу при емпіричному вивченні різних видів ідентичності громадян України. Це було здійснено в рамках кількох наукових проєктів Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (“Українська національна ідея: теоретико-емпіричні аспекти” [8, 127–134]; “Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти” [10, 24–53] та ін.).

Виклад основного матеріалу. У названих проєктах упродовж 1993–2010 роках було досліджено гендерну; особистісну; вікову; сімейну; соціально-професійну; майнову; релігійну; етнічну; метаєтнічну; місцеву (локальну); регіональну; національну (або громадянсько-політичну); європейську (або континентальну); планетарну (або загальнолюдську) та пострадянську ідентичність громадян Украї-

ни. Застосування інтегративного підходу дозволило виявити досить цікаві трансформації: 1) у 1991—1994 рр. пострадянська ідентичність посідала перші місця (з 1-го по 5-е), але її відрив від інших форм ідентичності стабільно зменшувався; 2) протягом 1994—2004 років значущість пострадянської ідентичності стрімко зменшувалась (хоча в групі етнічних росіян та російськомовних українців, які мешкають на Півдні та Сході України, пострадянська ідентичність і далі посідає високі позиції); 3) етнічна ідентичність у всіх групах поступово зростала (найбільш активне зростання було помічено в росіян, українців, кримських татар, євреїв); 4) дуже повільно зростала майнова ідентичність (найбільш значущою вона була для євреїв, вірмен, греків, росіян, поляків); 5) загальнолюдська (планетарна) ідентичність практично не змінилась; 6) європейська ідентичність спочатку посідала передостанні місця, але починаючи з 1998—1999 років її значущість почала зростати (особливо в групі етнічних українців, поляків, словаків, румунів, кримських татар); 7) найбільш стрімко зростає європейська ідентичність у мешканців великих міст; 8) національна (або громадянсько-політична) ідентичність була законсервована протягом 1991—1993 років у всіх групах, але починаючи з 1994—1995 рр. вона почала стрімко падати в групі етнічних росіян, білорусів, євреїв; повільне зростання цієї форми ідентичності в групі етнічних українців та в деяких групах національних меншин (передусім у групі етнічних поляків і кримських татар) простежується з 1997—1999 років; 9) престижність національної (або громадянсько-політичної) ідентичності зростає більш повільно на Сході і Півдні України, на відміну від Півночі, Центру та Заходу України; 10) найбільш відчутних трансформацій зазнала етнічна та національна (або громадянсько-політична) ідентичність, але розрив між цими формами ідентичності на Сході й Півдні є набагато більшим, ніж на Заході й у Центрі України; 11) у етнічних українців на Півдні й Сході України спостерігається тенденція до зростання європейської та національної (або громадянсько-політичної) ідентичності; 12) у етнічних українців, вірмен, бі-

лорусів та молдаван, які проживають на Сході та Півдні України, більш виражені ностальгічні настрої стосовно радянської ідентичності; але в цих самих груп на Заході України на перше місце виходить бажання відчувати себе європейцями; 13) в 2004—2009 років зрівнялись емпіричні показники етнічної ідентичності як у групі етнічних українців, так і в групі національних меншин; 14) у групі національних меншин у 2005—2006 рр. зросло значення регіональної ідентичності (за грамотної регіональної політики цей тип ідентичності міг би стати базовим підґрунтям для зміцнення загальноукраїнської ідентичності); 15) стала помітною тенденція до збільшення показників європейської ідентичності як в групі етнічних українців, так і у групі національних меншин; європейська ідентичність не втрачає своєї значущості для громадян України, а отже, запит на європейськість є досить потужним в українському суспільстві.

З'ясувалося, що для україномовних та російськомовних українців властиві **чотири типи етнічної ідентичності** (за типологією Беррі [12, 44—62]): а) моноетнічна ідентичність з власною етнічною групою (відповідно — 78% і 26%); б) **змінена** ідентичність, що постала на основі самоідентифікації з чужою (російською) етнічною групою (відповідно — 0% і 28%); в) **біетнічна** ідентичність (17% і 10%); г) **маргінальна** етнічна ідентичність (5% і 36%).

З'ясувалося, що типовою самоідентифікаційною формулою для осіб із зміненою ідентичністю є наступна: “ближчими для мене є росіяни”. При цьому чужа етнічна група розцінюється як така, що має вищий економічний і соціальний статус, ніж власна. Цей феномен пояснюється бажанням індивіда інтегруватися в домінуючу групу і таким чином здобути позитивний соціальний статус. Особи з біетнічною ідентичністю є компетентними в обох культурах і однаково добре володіють обома мовами, часто вони виступають посередниками між цими культурами. Маргінали баланують на межі між двома культурами, переживають дискомфортні почуття, заявляють, що знають лише одну мову (хоча насправді користуються “суржиком”), вони дезоргані-

зовані, неадаптовані, агресивні, не включені повністю в жодну культуру, часто переживають внутрішньо-особистісні конфлікти [1, 23—28].

Для російськомовних українців етнічна ідентичність більше пов'язується з пострадянською, ніж з європейською чи громадянсько-політичною, а європейська ідентичність більш пов'язується з метаєтнічною ідентичністю, ніж з етнічною чи громадянсько-політичною. Громадянсько-політична ідентичність у цій групі пов'язується з пострадянською ідентичністю, а також спостерігається роз'єднаність регіональної й місцевої ідентичності. Для етнічних росіян, які є громадянами України, суб'єктивна важливість таких категорій ідентичності, як “слов'янин” та “ мешканець країн СНД” є вищою, ніж для етнічних українців. Але спостерігається тенденція зростання суб'єктивної значущості європейської ідентичності та української політико-громадянської ідентичності для представників національних меншин.

Правильно зрозуміти природу індивідуальної й колективної ідентичності, а також закономірності ідентифікаційних процесів неможливо без вивчення процесів смислоутворення, саме тому застосований нами інтегративний підхід передбачав обов'язкове вивчення системоутворювальної ролі ноетичного (смиислового) виміру ідентифікаційних процесів. Відомо, що людське життя розгортається одночасно в двох площинах: у просторово-часовій (горизонталь) та ціннісно-смисловій (вертикаль), що перехрещення цих двох площин утворює життєвий простір особистості, але при цьому простір і час є лише засобом реалізації смислової організації особистості (М. Бахтін, М. Мамардашвілі, В. Зінченко). Сенси не тільки вкорінені в людському бутті (Г. Шпет), а й опредметнюються в мові, культурі, мистецтві, а також в образах, символах, метафорах. Відомо, що будь-яка політична, економічна, історична, етнокультурна інформація потребує смислової обробки в процесі її засвоєння [11]. Адже смисл є “одиницею” внутрішнього світу особистості (О. Леонтьєв), а “прагнення до смислу” є однією з основних мотиваційних тенденцій людини, проте знесмилення жит-

тя викликає у людей стани екзистенціального вакууму, відчуженості, депресії, зневіреності тощо (В. Франкл).

Культуротворча діяльність людини та її здатність осмислювати й оцінювати світ, зумовлює специфіку його перетворення, а також трансформації навколишнього середовища на “ландшафти культури” (Е. Ротхакер) та “ціннісно-смисловий універсум” (С. Кримський). В процесі культуротворення виникають не тільки нові культурні явища і продукти, а й новий смисловий зміст, який може стати детермінантою оформлення *смиислового поля української ідентичності* (як індивідуальної, так і колективної). Для того, щоб зробити новий смисловий зміст “відкритим” для розуміння суб'єктів, потрібно знайти відповідні форми його репрезентації (знакові, символічні, образні, аксіологічні тощо). Саме в *адекватній інформаційній оформленості* такого смислового поля закладена можливість швидкого поширення спільних ідентитетів і відповідних ідентифікаційних практик (сакралізаційних, консервативно-ретроспективних, конструктивно-перспективних тощо). Але антиукраїнський інформаційний тиск Росії (який уже давно переріс в інформаційно-психологічну війну) не тільки деформує внутрішню структуру ідентифікаційних матриць громадян України, а й змістовне наповнення цих матриць, зумовлюючи смислові деструкції й смислові розбіжності в розумінні громадянами української історії, українських національних інтересів, діяльності українських провідників, борців за свободу й незалежність.

Саме ціннісно-смилова сфера здатна зберігати національну ідентичність особистості в будь-яких ситуаціях (навіть в умовах жорстких деструктивних впливів), а для формування колективної ідентичності вкрай необхідними є ментальнозумовлені процеси смислоутворення (які базуються на перцептивних, мнемічних, логічних, імажинативних та емоційно-почуттєвих засадах). Проведені нами дослідження показали, що процес кристалізації української ідентичності значно прискорюють: актуалізація ідейного, образного й смислового змісту культури; смислове насичення художніх і наукових творів; трансляція

смысломісткої українознавчої інформації; забезпечення смислових зв'язків між особистістю та національною спільнотою; активізація смислового резонансу в процесі комунікації й соціальної взаємодії.

Проведені нами в 1993—2010 роках теоретико-емпіричні дослідження показали, що смислове поле ідентичності двох груп громадян України суттєво відрізняється: для представників *першої* групи, до якої належать особи з моноетнічною і біетнічною ідентичністю, характерна більш конструктивна ієрархія життєвих смислів (екзистенційні, альтруїстичні, самореалізаційні, когнітивні, сімейні, комунікативні, статусні, гедоністичні смисли), ніж для представників *другої* групи, до якої належать особи з маргінальною і зміненою етнічною ідентичністю (відповідно — гедоністичні, комунікативні, статусні, сімейні, когнітивні, самореалізаційні, екзистенційні, альтруїстичні смисли) [1, 23—28]. Було з'ясовано, що кількість респондентів, які дивляться переважно російські телеканали, суттєво відрізняються в цих двох групах: у *першій групі* таких осіб лише 8%, а в *другій групі* таких осіб — 72%. Отже, деструктивний інформаційний тиск Росії негативно впливає передусім на осіб з маргінальною і зміненою етнічною ідентичністю. У зв'язку з цим постає проблема інформаційної безпеки громадян України. Інформаційний простір — це стратегічний ресурс будь-якої нації, але українська влада ще й досі не контролює власний інформаційний простір, що приводить до багатьох негативних наслідків.

Наші багаторічні дослідження [3, 144—153] показали, що діяльність багатьох російських і українських ЗМІ тотально порушувала й далі порушує інформаційно-психологічну безпеку українських громадян протягом останніх 18 років (спостерігається деструктивне вторгнення в систему національних і загальнолюдських архетипів, поширення байдужості й цинізму, деформування критеріїв суспільних оцінок, системи духовних і культурних цінностей; цілеспрямовано зберігаються й використовуються радянські стереотипи, розробляються нові інформаційні технології розбрату між східними і західними українцями; триває

процес деукраїнізації та відчуження населення Сходу й Півдня від загальнонаціональних проблем). Локальні масштаби наслідків використання “брудних” інформаційних технологій поступово переростають у глобальні — відчуження громадян від своєї держави. На жаль, поки що проблема відродження української національної культури не розглядається через призму інформаційної безпеки української нації. Триває агресивна політика лінгво-етнічної міксації — влиття українців у російську культуру (яка була започаткована ще в СРСР). Чотири п'ятих ефірного часу в українському інформаційному просторі лунає російська мова. Українська книга поки що не стала повноцінним інформаційним продуктом. Не задіяні повністю можливості українських музеїв та архівів як потужного інформаційного ресурсу української нації, в інформаційно-ідеологічне поле держави не залучена музейна та архівна інформація як концентрована пам'ять українства. Напрями інформаційно-ідеологічних потоків, зміст офіційної та неофіційної інформації не спрямовуються у русло формування національної ідентичності громадян України. Не використовується належним чином інформаційний чинник у фінансовій та економічній сфері суспільства, порушується інформаційно-психологічна безпека українського підприємництва. Форми асиміляції й лінгвоциду в Україні змінилися, але й лінгвоцид, і асиміляція тривають; простір української мови й культури цілеспрямовано звужується. В багатьох українських ЗМІ відсутній дух національного будівництва, девальвується саме поняття “незалежність”, українська ідентичність нищиться в усіх її вимірах.

Дослідницька група Центру українознавства КНУ імені Тараса Шевченка протягом 2001—2010 років відстежувала деструктивний вплив українських ЗМІ на формування спільної ідентичності наших громадян. Проведене дослідження показало, що більшість FM-радіостанцій не просто “говорять” мовою іншої держави, а й цілеспрямовано впливають на свідомість і підсвідому сферу українських слухачів. Найбільш потужно поширюється думка про те, що українська мова є діалектом російської, що українці й росіяни — це один

народ, просто українці є недорозвинутими росіянами.

Радіо “Шансон”, “Русское радио”, “Взрослое радио” та інші FM-радіостанції не просто популяризують в Україні російську попсу, а й активно поширюють тоталітарну ідеологію, ксенофобію і фашизм, російський неоімперіалізм і неосталінізм у середовищі українських слухачів. Про це свідчать хоча б такі тексти пісень, що транслюються в українському ефірі: “хитромудрые хохлы, ...пустые балаболки, ...всегда вам нужен пришлый свинопас!”; “позорно русским быть, без Родины, без Сталина ...За Родину! За Сталина!”; “Сталин, тебя призывает честный советский народ!”; “Русский порядок набирает силу!”; “Братья-славяне, ...уже сегодня на вражью стаю готовьте списки, готовьте списки!”; “Хочешь жить — разрушь Америку!”; “Какого цвета американская кровь?”; “Убей янки!”; “Дымит торговая Гоморра, ...четыре взрыва — лишь начало, сто тысяч взрывов впереди!”; “И дрогнут спесивые Штаты!...И навсегда наша империя с нами!”; “Русичи-братья, надо спасать матушку нашу — Россию!”; “Ты должна остаться с нами, империя!”; “Киев и Минск, Петербург и Москва — всё это Русь, Россия!”; “Жиды — холера и чума любой страны!” і т. ін.

Українським телеглядачам роками навіюють: “Украина обречена интересоваться Россией” (ICTV, 3.04.2001); “Ми не можемо обійтись без Росії” (“1+1”, 15.04.2001); “Росія без України великою не буде” (“УТ-1”, 1.05.2001); “Стус был болен душевно...” (“1+1”, 8.01.2003); “Для полноценного функционирования ЕврАзЭС Украине нужно поступиться суверенитетом” (“1+1”, 15.01.2003); “соединение украинской и русской культуры в Украине ничего, кроме пользы, для украинской культуры не даст” (“УТ-1”, 27.01.2003); “Харків — перша столиця України” (“1+1”, 16.03.2003); “Мазепа — це вірець зрадника” (“1+1”, 21.04.2003); “Тараса Шевченка, який пив горілку та спокушав дівчат, не сприймаємо, ...його знову почали підносити до вершин” (“УТ-1”, 18.05.2003); “украинский язык является диалектом русского языка, ...эти языки отличаются так, как отличается звучание

одной балалайки и целого оркестра” (“Интер”, 10.06.2003); “треба пожсавити в'їзд в Україну російських капіталістів” (“1+1”, 21.09.2003); “Буде план увійти до ЄС через СЕП” (“1+1”, 5.10.2003); “церковный раскол ведёт и к расколу нации!” (ICTV, 19.10.2003); “прикладів недружньої поведінки Росії більше ніж достатньо..., але ми добрі, ми потерпимо... СЕП — це збирання “земель русских”” (“1+1”, 16.11.2003); “Союз славянских государств неизбежен” (ICTV, 25.01.2004); “Мы пока что само-недостаточная культура” (ICTV, 15.02.2004).

Різноманітні дискусії щодо української національної ідеї та української мови закінчуються, як правило, нічим: “спекуляция на национальной идее ведёт к расколу общества” (“1+1”, 28.03.2002); “Как помочь украинскому языку? ...Ответов пока нет даже здесь!” (ICTV, 30.11.2003); “Национальная идея не может быть маленькой, ...Украине нужно формировать новый мир, ...стать лидером общерусского мира” (“1+1”, 22.01.2004); “Варіант української національної ідеї – щоб у сусіда хата згоріла... або корова здохла!” (“1+1”, 26.08.2004). У такий спосіб власники українських телеканалів намагаються боротися проти української ідентичності, української державності, проти державної мови, нівелюючи таким чином будь-яке підґрунтя для консолідації українського суспільства.

Деякі українські телеканали запрошують на роботу журналістів, які є громадянами Росії. І це робиться не випадково, адже журналіст, який є громадянином України, фізично й психологічно не зможе так зневажливо ставитись до України, так брутально демонструвати зверхнє ставлення Росії до України, так дошкульно акцентувати увагу глядачів переважно на негативних моментах в Україні, так тонко підтримувати радянські стереотипи, так невимушено демонструвати імперську присутність в Україні, так послідовно вбивати клин між Східною і Західною Україною, і так наполегливо транслювати великодержавницьку ментальність, тоталітарну свідомість і просувати неоімперські ідеї. Це можна проілюструвати на прикладі діяльності журналіста каналу “ICTV” Д.Кисельова, який протягом

кількох років завзято аналізував свої улюблені теми – розкол України, “новый союз Украины с Россией”, оренда Росією Кримського півострова, “ужасающий имидж Украины”, не забуваючи формувати у глядачів уявлення про українську культуру як про нерозвинуту, недолугу, відсталу й низькопробну. А деякі його фрази про *“украинское тело, украинские волосы”* (ICTV, 23.12.2002) мали расистський відтінок.

У процесі Президентських виборів 2004 р. всі громадяни могли спостерігати як деякі вітчизняні ЗМІ деформують образ України, демонізують Західну Україну, вбивають клин між Заходом і Сходом України, за допомогою інформаційного тероризму розділяють країну. Але найбільш небезпечним для української нації було те, що головні підривні елементи “запускались” громадянами іншої держави. Всі загальнонаціональні телеканали транслювали протягом жовтня — листопада 2004 р. рекламу І. Душина зі слоганом *“хохлы становятся нацией”*; 28.09.2004 р. російський політтехнолог Г. Павловський дав старт інформації про нібито існуючий розкол в Україні, він говорив про *“очень расколотое украинское общество”* й переймався тим, *“чтобы людей, говорящих по-русски, не считали людьми второго сорта”*, його заяви тиражували всі українські телеканали. А через кілька днів починається транслювання різних антиукраїнських “гачків”: *“Я не хочу, чтобы меня считали недоукраинцем только потому, что мой родной язык — русский”* (ICTV, 11.11.2004); *“А не станет ли граница между Западом и Востоком границей между нашими сердцами?”* (“Интер”, 16.12.2004) тощо. Старт іншої інформаційній “бомбі” дав російський журналіст Д. Кисельов, який 25.10.2004 р. стверджував: *“Украинское общество стоит на грани крови”*. Ця інформація була потужно підтримана в українських ЗМІ. Всі запам’ятали знамениту пісню Й. Кобзона: *“Всё это будет, всё это будет, если не будет гражданской войны”* (УТ-1; 16.11.2004). 24.11.2004 р. Л. Кучма продовжив цю тему: *“Громадянська війна може стати реальністю наших днів”* (УТ-1; 24.11.2004). С. Гавриш нагадував про кризу,

“яка перейде в громадянську війну” (УТ-1; 28.11.2004).

Проведений контент-аналіз показує, що до Помаранчевої революції інформаційно-психологічна безпека громадян України порушувалась надзвичайно зухвало (найбільше в цьому плані відзначились ведучі телепрограм “Проте”, “Подробно”, “Епіцентр”, “Задело” та ін.), але й після 2004 р. окремі програми деяких телеканалів продовжили свою звичну практику. Деякі інформаційні “месиджі” українських телеканалів дивним чином синхронізуються з повідомленнями російських ЗМІ: *“вокруг Донбасса единоверная, единокровная и единокровная Россия”*, *“политическое и экономическое значение столицы может снизиться”*, *“Крым и Россия имеют общие исторические корни”*, *“давайте решим вопрос об автономии Донецкой области”*, *“Украина будет федеративным государством!”* (ТРК “Україна”, 15.01.2005); *“Юго-Восток Украины хочет быть с Россией”* (НТВ, 16.01.2005); *“страна скатится в пропасть”* (ICTV, 15.05.2005); *“Украина разваливается на наших глазах”* (RTVI, 1.06.2005); *“в Украине есть две цивилизации, а не одна, ... восточноукраинская цивилизация и западноукраинская цивилизация, ... Украина будет неминуемо расчленена”* (ICTV, 5.05.2006); *“Украина — несостоявшееся государство, а украинцы — недеержавообразующий народ!”* (НТВ, RTVI, 7.06.2006); *“Украина? Нет такой державы! Это незаконнорожденный ребенок”* (ТРК “Україна”, 12.07.2006); *“не треба засмічувати українську мову галицизмами”* (“Ера”, 7.08.2006); *“когда же, наконец, на Украине русскому языку будет предоставлен статус государственного?”* (НТВ, 16.08.2006); *“на территории Львовской области идёт религиозная война”* (НТВ, 18.08.2006); *“украинцы хотят говорить на своём родном — русском языке”* (“УТ-1”, 20.08.2006); *“раньше их называли предателями, а сейчас их называют диаспора”* (“Ера”, 23.08.2006); *“в России четыре империи было. Вот сейчас мы будем строить пятую..., включая Украину”* (RTVI, 6.09.2006); *“народ хочет гордиться своей страной, как он гордился ею 73 года...”* (ТРК “Україна”, 4.04.2007); *“Се-*

вастополь — это один из городов СНГ” (ТРК “Україна”, 9.05.2007); “політика українізації ...дестабілізує внутрішню ситуацію в Україні” (телеканал “Рада”, 26.12.2008); “Россия без Украины — это пол-России, а Украина без России вообще не существует” (RTVI, 12.08.2009); “Мочить хохлов в Интернете — есть такая работа” (RTVI, 28.08.2009).

Українські журналісти (які мусять знати історію України, основи мовознавства та етнології) чомусь не дають належних коментарів, коли гості студії озвучують відверто антиукраїнські заяви: “Крым — это особый регион России” (ICTV, 21.03.2002); “Я не отделяю себя от россиян, потому что у меня мама белоруска, а папа — украинец ...Если мы сегодня создадим союз с Россией, мы сможем противостоятъ всей Европе... Союз этот неизбежен” (ICTV, 25.01.2004); “...нужно говорить про историю нашей общей родины — Российской империи” (ICTV; 29.10.2004); “весь наш народ походитъ з Радянського Союзу” (5 канал; 27.08.2006); “без России мы — ноль” (5 канал, 28.11.2008); “украинский язык — это язык, который ассоциируется с бедностью” (радіо “Ера”, 21.02.2010); “украинцы, русские и белорусы — это люди одной, славянской национальности” (“5 канал”, 4.05.2010); “самая прочная крыша на сегодняшний день ...партия регионов; ...большинство граждан Украины хотят видеть власть именно такой; ...и не надо строить из себя шаманов и кричать: “Украина у нас одна!”... будет 2 Украины, или 5 — 6 Украин, ...всё предельно просто, как игра в напёрстки...” (радіо “Ера”, 7.05. 2010).

Отже, продовжується не просто інформаційне кілерство, продовжується *інформаційна й психологічна війна* проти української нації. Припинити цю війну — справа честі української влади, адже інформаційний простір має об’єднувати, а не роз’єднувати нашу державу. Сьогодні є можливість грамотного використання інформаційного підходу як у науці, так і у суспільно-політичній практиці, й це має сприяти просуванню нашої держави в європейське співтовариство й утвердженню України в колі цивілізованих народів світу.

Відомий вислів “Хто володіє інформацією,

той володіє світом” давно вже став крилатим [7, 5—11], але необхідно також пам’ятати важливе зауваження “батька кібернетики” Н. Вінера про те, що основою виживання будь-якої системи є точна інформаційна картина. Тому здатність держави обстоювати власну національну самобутність і самодостатність у глобальному інформаційному просторі стають у сучасному суспільстві питаннями екзистенціальними.

На жаль, в умовах інформаційної війни українські націєтворчі процеси істотно гальмуються. Головний удар інформаційних кілерів спрямований: 1) на послаблення української етнічної нації (яка є “ядром” політичної); 2) на деструкцію української національної культури; 3) на нівеляцію громадянського суспільства; 4) на руйнування українського інформаційного простору; 5) на послаблення української держави (за допомогою регіоналізації та федералізації). Тому громадяни України (зокрема нинішня політична еліта, керівники партій, а також українські олігархи) мають зрозуміти, що без завершення процесів націєтворення і без збереження власної ідентичності Україна не буде конкурентноздатною державою у світі (дуже прикро, що в умовах президентської кампанії 2009—2010 років деякі кандидати на посаду Президента України не утримались від антиукраїнських заяв і українофобських тенденцій).

Головними перешкодами на шляху становлення української модерної нації європейського типу є “зрадянізоване” населення, якому накинуто неадекватні тоталітарні радянські міфологеми й стереотипи, а також певні українофобські тенденції. Для формування української модерної нації потрібно інтегрувати національні меншини в українське суспільство (без втрати їхньої культурної самобутності), націоналізувати свій інформаційний простір, активізувати формування громадянського суспільства, подолати накинуту Україні регіональну фрагментацію, розширити простір української мови, відновити історичну пам’ять українців, припинити процеси лінгво-етнічної міксації в українських ЗМІ, знівелювати вплив тоталітарних міфологем, українофобських стереотипів, роз-

вивати у громадян України співпричетність до своєї держави, політичну культуру, демократичність і толерантність. Сучасна наука (яка спроможна формувати адекватні знання, що доволі повно відображають об'єктивні процеси і зв'язки навколишнього світу) має стати важливим джерелом світоглядної інформації. Особливу роль тут має відіграти українознавство.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу з'ясувати, що спільна (громадянсько-політична) ідентичність громадян України (яка за самою своєю суттю є багатовимірною, адже вона охоплює, але не скасовує етнічну, мовну, релігійну, регіональну, професійну, класову, вікову, статеву та інші ідентичності) формується на основі патріотизму і базових цінностей української національної культури. У зв'язку з цим необхідно: 1) розробити сучасну доктрину інформаційної безпеки України; 2) забезпечити більш оперативне реагування РНБО, СБУ та відповідних громадських організацій на факти інформаційної агресії інших держав; 3) не транслювати фільми й програми, які мають антиукраїнський зміст, принижують

національні почуття і гідність українського народу; вчасно давати професійну відповідь тим російським ЗМІ, які стали рупором антиукраїнської пропаганди, дискредитують українських лідерів і намагаються дестабілізувати політико-правову й соціально-економічну ситуацію в Україні; 4) законодавчо врегулювати процес використання панівними партіями й фінансово-політичними групами потужного ресурсу ЗМІ, убезпечивши громадян України від деструктивного впливу ангажованих ЗМІ, які транслюють антиукраїнські, асоціальні й аморальні уявлення, ідеї, думки, поширюють українофобські настрої, нагнітають страх, тривожність, апатію тощо; 5) посилити гуманітарну складову внутрішньої політики України, розробити й упровадити цілісну систему гуманітарних технологій для формування й підтримки почуття колективної самоповаги громадян України до себе, для розвитку патріотизму, української мови і культури; посилити державну підтримку свят, символів, звичаїв, традицій, які є важливою базою для конститування спільної ідентичності.

Література:

1. *Воропаєва Т. С.* Специфика самоидентификации этнических украинцев и русских в Украине: социально-психологические аспекты / Т. С. Воропаєва // Личность в межкультурном пространстве. — Ч. 1. — М.: РУДН, 2008. — С. 23—28.
2. *Воропаєва Т.* Специфика самоидентификації етнічних українців на Півдні України / Т. Воропаєва // Проблеми національно-культурної самоидентификації українців на Півдні і Сході України в контексті етнополітики Європейського Союзу. Матеріали наукової конференції. 6 червня 2007 р. — Одеса: Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Одесі, 2007. — С. 61 — 65.
3. *Воропаєва Т.* Українська діаспора та громадяни України: етнопсихологічні особливості / Т. Воропаєва, С. Іванченко, О. Садовська // Україна і світ: етнічні, науково-інтелектуальні та освітні виміри. — К.: Укр. видавничча спілка, 2004. — С. 144—153.
4. *Гнатенко П. И.* Идентичность: философский и психологический анализ / П. И. Гнатенко, В. Н. Павленко. — К.: Арт-Пресс, 1999. — 466 с.
5. *Грицак Я.* Страсті за націоналізмом. Історичні есеї / Я. Грицак. — К.: Критика, 2004. — С. 188 — 197.
6. *Назаров М. М.* Массовая коммуникация и общество / М. М. Назаров. — М.: Аванти плюс, 2004. — 427 с.
7. *Панарин И. Н.* Информационная война, PR и мировая политика / И. Н. Панарин. — М.: Горячая линия — Телеком, 2006. — 352 с.
8. *Піскун В.* Сучасна українська національна ідея: теоретико-емпіричне дослідження / В. Піскун, Т. Воропаєва // Українознавство. Календар-щорічник—2004. — К.: Українська видавничча спілка, 2003. — С. 127 — 134.
9. *Рябчук М.* Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націотворення / М. Рябчук. — К.: Критика, 2000. — 324 с.
10. *Сергійчук В.* Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти / В. Сергійчук, В. Піскун, Т. Воропаєва // Фундаментальні орієнтири науки. — К.: Фонд фундаментальних досліджень, 2005. — С. 24—53.
11. *Шюц А.* Смысловая структура повседневной жизни / А. Шюц. — М.: Институт фонда “Общественное мнение”, 2003. — 336 с.
12. *Berry J. W.* Cross-cultural psychology: Research and applications / J. W. Berry, Y. H. Poortinga, M. H. Segall, P. R. Dasen. — Cambridge: Cambridge University Press, 1992. — P. 44—62.